

Polscy imigranci we Włoszech

**Trendy migracyjne, rynek pracy i
system zabezpieczenia społecznego
przed i po 1 maja 2004 r.**

Kamila Kowalska-Angelelli

Centre of Migration Research
Faculty of Economic Sciences
Warsaw University
Banacha Street 2B
02-097 Warsaw
Poland
Tel.: +48 22 659 74 11
Fax: +48 22 822 74 05
www.migracje.uw.edu.pl
migration.cmr@uw.edu.pl

Spis treści

Streszczenie	I
Abstract	I
I. Wprowadzenie	1
1. Włochy wobec legalnego zatrudnienia imigrantów	1
2. Imigranci z Polski na tle ogólnego trendu migracyjnego we Włoszech	2
3. Wstępna charakterystyka Polaków migrujących do Włoch po 1 maja 2004 r.	4
II. Profil polskich imigrantów we Włoszech	5
1. Liczebność oraz rozmieszczenie Polaków	5
2. Charakterystyka polskich imigrantów i główne tendencje migracyjne	7
III. Polacy na włoskim rynku pracy przed i po 1 maja 2004 r.	9
1. Ustawodawstwo imigracyjne: zatrudnienie cudzoziemców we Włoszech	9
2. Główne sektory zatrudnienia Polaków na Półwyspie Apenińskim w 2004 r.	11
3. Ośrodki Informacji dla cudzoziemców przy urzędach pośrednictwa pracy w Rzymie	14
IV. Kwestie zabezpieczenia społecznego polskich imigrantów we Włoszech	15
1. Rozwiązania ustawodawcze przed i po 1 maja 2004 r.	15
2. Składki i świadczenia Polaków w świetle statystyk	17
V. Badania jakościowe wśród Polaków pracujących we Włoszech	18
1. Metodologia	18
2. Dobór respondentów i ocena reprezentatywności „próby”	20
3. Główne wnioski z przeprowadzonych badań	23
VI. Podsumowanie	27
VII. Bibliografia	29

Polscy imigranci we Włoszech. Trendy migracyjne, rynek pracy i system zabezpieczenia społecznego przed i po 1 maja 2004 r.

Streszczenie

Poniższe opracowanie jest próbą analizy sytuacji polskich imigrantów na włoskim rynku pracy przed oraz po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Istotnym ograniczeniem w badaniu tej problematyki jest, z całą pewnością, relatywnie krótki okres czasu jaki upłynął od 1 maja 2004 r., a także, w konsekwencji, niewielka ilość dostępnych materiałów i danych, które mogłyby definitywnie zaświadczyć o zaistnieniu ewentualnych przemian w trendach migracyjnych Polaków w Italii. Jednocześnie jednak, trudno jest nie zauważyć istotnych zmian, zarówno o charakterze prawno - administracyjnym jak i z punktu widzenia realiów rynku pracy, jakie zaszły wobec polskich imigrantów w scenariuszu migracyjnym Włoch po rozszerzeniu Unii Europejskiej.

W celu potwierdzenia tego stanu rzeczy Autorka niniejszego opracowania przeprowadziła badania jakościowe wśród polskich imigrantów, pracujących na terenie całego Półwyspu Apenińskiego, analizując zarówno konkretne historie Polaków przybyłych do Włoch przed i po 1 maja 2004 r., jak i również ich postrzeganie ewentualnych zmian związanych z codzienną rzeczywistością „pobytową” i zawodową. Aby dopełnić obrazu tej nowej sytuacji migracyjnej, w pracy przedstawione zostały ponadto różne kwestie prawne oraz *stricte* biurokratyczne, które mają związek z niedawną przemianą Polaków we Włoszech z „imigrantów z państw trzecich” w „obywateli Unii Europejskiej”. Podczas realizacji badań jakościowych wykorzystane zostały różnorodne techniki badawcze, w tym ogólne kwestionariusze, pogłębione wywiady biograficzne, wywiady z ekspertami oraz obserwacja uczestnicząca.

Polish Immigrants in Italy. Migration trends, the labour market and the social security system before and after May 1st 2004

Abstract

The following report is an attempt at analysing the situation of Polish immigrants on the Italian labour market prior to and after Poland's accession to the European Union. The relatively short period that has elapsed since May 1st 2004 and, consequently, a scarce number of materials and sources which could provide evidence for the possible existence of changes in migration trends in Italy, are undoubtedly a significant barrier to research on the subject matter. At the same time, however, it would be difficult to fail to notice the conspicuous changes which have taken place towards Polish immigrants in Italy after accession, both of legal-administrative nature, as well as regarding the reality of the labour market.

In order to acknowledge that such changes have taken place, the author of this report carried out qualitative research among Polish immigrants working in the area of the whole Apennine Peninsula. Both specific life-histories of Poles arriving to Italy prior to and after May 1st 2004, and their perception of the possible changes connected with the reality of stay and everyday as well as professional life have been analysed. Moreover, in order to complete the picture of this new migratory situation, various legal and strictly bureaucratic issues connected with the recent alteration of Poles in Italy from “immigrants from third countries” into “European Union citizens” have been presented. In the course of the qualitative research different techniques have been applied, including general surveys, in-depth biographical interviews, interviews with experts, and participant observation.

I. Wprowadzenie

1. Włochy wobec legalnego zatrudnienia imigrantów

Historia Italii, jako państwa systematycznie przyjmującego imigrantów jest wciąż jeszcze relatywnie krótka. Siega bowiem zaledwie połowy lat 80. XX w., a dokładnie 1986 r., kiedy to uchwalona została we Włoszech pierwsza (bardzo ograniczona) ustawa regulująca kwestię wjazdu na terytorium tego kraju cudzoziemców z państw trzecich, chcących podjąć formalne (legalne) zatrudnienie. Niemniej jednak w przypadku Italii, problem realtywnie niewielkiego doświadczenia migracyjnego, co widoczne jest najwyraźniej w porównaniu z sytuacją we Francji czy też w Wielkiej Brytanii, nie może być wytłumaczeniem istniejących braków i problemów. Szczególnie jeśli weźmie się pod uwagę skalę rowoju zjawiska napływu cudzoziemców, jaka zarejestrowana została w tym państwie na przełomie dosyć krótkiego okresu czasu. Biorąc bowiem pod uwagę oficjalne statystyki włoskiego MSW, populacja cudzoziemców zamieszkałych legalnie na Półwyspie Apenińskim wzrosła w ciągu ostatnich 35 lat ponad 20-krotnie: i tak, pod koniec 1970 r. liczba zarejestrowanych imigrantów wyniosła 146 989 osób (stanowiąc zarazem 0,3% ogółu włoskiej populacji), natomiast w dzisiejszym scenariuszu liczy ona 3 035 000 (tj. 5,2% w stosunku do wszystkich Włochów)¹.

Biorąc zatem pod uwagę zarysowaną powyżej sytuację, a także niezwykle istotne w tym przypadku położenie geograficzne Italii (zarówno ze względu na bardzo wysoki procent morskich granic jak i to że stanowi zewnętrzną granicę Unii Europejskiej), wypracowanie odpowiedniej polityki migracyjnej, ze szczególnym uwzględnieniem kwestii zatrudnienia, wydaje się być niemalże priorytetem. Analiza włoskich realiów pokazuje jednak, że problematyka sprawnego dostępu imigrantów do formalnego rynku zatrudnienia to jeden z tych „bastionów włoskości”, w którego istnienie lepiej nie ingerować. Dlatego też kwestia obecności cudzoziemców na włoskim rynku pracy nie została, tak naprawdę, ostatecznie rozwiązana przez żadną z czterech kolejnych, wydanych po 1986 r. ustaw migracyjnych. Przekonali się o tym niejednokrotnie polscy imigranci, zarówno przed a także przez pewien okres czasu również po akcesji Polski do Unii Europejskiej.

¹ S. Garavini, K. Kowalska (2006). *Provenienze e regioni di insediamento a fine 2005, XVI Rapporto Dossier Statistico Immigrazione Caritas/Migrantes*, Rzym, s. 97.

Najbardziej interesujące jest w tym jednak to, że nawet jeśli nie brać pod uwagę faktu, iż prawo do legalnej pracy gwarantowane jest imigrantom przez wiele międzynarodowych dokumentów, to przecież praca cudzoziemców przynosi wiele ekonomicznych korzyści (szczególnie w porównaniu z zatrudnieniem w „szarej strefie”) również dla rozwoju gospodarczego w państwie przyjmującym. Jak wynika z przeprowadzonych badań sondażowych, nie chodzi tutaj bynajmniej o niewielkie sumy: w 2005 r. zarobki imigrantów zatrudnionych legalnie na włoskim rynku pracy oszacowane zostały ogółem na 27, 3 miliarda euro, z czego wydatki zostawione w państwie pochodzenia wyniosły odpowiednio 21, 5 miliarda euro².

2. Imigranci z Polski na tle ogólnego trendu migracyjnego we Włoszech

Z punktu widzenia ewolucji włoskiego fenomenu imigracyjnego, można bez wahania stwierdzić, iż obecność cudzoziemców z Polski na terenie Półwyspu Apenińskiego towarzyszy temu zjawisku od samych jego narodzin. Co więcej, w pewnym sensie można również pokusić się o opinię, że sięga ona nawet czasów wcześniejszych. O ile bowiem o właściwym rozwoju imigracji mówi się w Italii od początków lat 80., o tyle nie brakuje Polaków, którzy wyemigrowali do tego państwa na przełomie lat 60. i 70. Niemniej jednak, warto w tym miejscu podkreślić, iż nawet jeśli właściwym jest mówienie o ciągłości obecności polskich imigrantów we Włoszech na przestrzeni ostatnich 30–40 lat, to jednak zdecydowanie trudno jest znaleźć „wspólny mianownik” jeśli chodzi o ogólny „profil osobowy” imigranta z Polski na Półwyspie Apenińskim.

Przed 1989 r. emigracja do Włoch miała bowiem przede wszystkim charakter polityczno – ideologiczny. Pobyt większości Polaków w tym państwie był jedynie tymczasowy, z tego względu, iż głównymi docelowymi miejscami emigracji były wówczas kontynenty amerykański i australijski. Sytuacja ta uległa całkowitej zmianie na początku lat 90., kiedy to w Italii pojawili się polscy imigranci „zarobkowi”, charakteryzujący się, szczególnie w początkowej fazie tego okresu, relatywnie niskim stopniem wykształcenia oraz

² Chaloff, J. (2005). *Italy* w: Jan Niessen, Yongmi Schibel and Cressida Thompson (red.), *Current Immigration Debates in Europe: A Publication of the European Migration Dialogue*, EMD, Brussels/Rome, s. 2.

stricte ekonomicznym, a w konsekwencji czasowym, projektem migracyjnym. Wraz z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, można wskazać, na kolejną przemianę „oblicza” polskich imigrantów, wśród których zaznacza się coraz większa liczba osób młodych, lepiej wykształconych, którzy planują dłuższy pobyt za granicą i posiadają ściśle określony, jednak nie tylko ekonomiczny, projekt swojej emigracji, który też bardzo często poddawany jest weryfikacji i ewentualnym zmianom.

Analizując dane włoskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych z kilkunastu ostatnich lat, można zauważyć w tym okresie stały, chociaż zdecydowanie daleki od masowego, wzrost liczby Polaków którzy zdecydowali się na emigrację do Italii. I tak, biorąc pod uwagę dane z pierwszej połowy lat 90. obecność imigrantów z Polski była niemalże niezmienna, osiągając w 1990 r. ogólną liczbę 12 tys., która wzrosła w 1995 r. do zaledwie 14 tys. Sytuacja ta uległa zmianie dopiero w ciągu kolejnych 5 lat, kiedy to w świetle statystyk z 2000 r. liczebność imigrantów z Polski podwoiła się, dochodząc do 30 tys. Należy jednak uwzględnić w tym miejscu, iż jednym z powodów tego radykalnego wzrostu liczby Polaków była najprawdopodobniej przeprowadzona w 1998 r. amnestia, na skutek której w oficjalnych statystykach MSW „pojawiły się” osoby przebywające wcześniej we Włoszech bez koniecznego pozwolenia (według oficjalnych statystyk, obywatele polscy złożyli wówczas 5 746 podań o uregulowanie sytuacji pobytu oraz o wydanie zezwolenia na pracę)³. Potwierdzeniem tej tezy o zdecydowanym braku w tym okresie masowego napływu Polaków może być fakt, że kolejne dwa lata nie przyniosły większych zmian w obecności Polaków w Italii i zgodnie z oficjalnymi danymi, pod koniec 2002 r. ich liczebność wyniosła ogółem 35 tys. Ponowna, drastyczna zmiana w statystykach, odnotowana została natomiast pod koniec 2003 r., kiedy to oficjalna liczba imigrantów z Polski zarejestrowana została na poziomie 66 tys.⁴, podwajając tym samym statystyki sprzed 12 miesięcy. Jednak również i w tym miejscu ważne jest wskazanie na bezpośredni związek wzrostu obecności Polaków z kolejną regularyzacją, która przeprowadzona została przez włoski rząd pod koniec 2002 r., stąd też należy wnioskować, że nie wszystkie z tych osób były we Włoszech nowe, a ich faktyczny

³ F. Pastore (2001). *L'Italia e le migrazioni dall'Est*, w: M. Dassù, S. Bianchini (red.) *Guida ai paesi dell'Europa centrale, orientale e balcanica. Annuario politicoeconomico 2001*, 1, Il Mulino, Bolonia

⁴ F. Pittau, A. Ricci (2006). *Dinamiche ed evoluzioni dell'immigrazione polacca in Italia*, w: K. Golemo, K. Kowalska-Angelelli, F. Pittau, A. Ricci (red.) *Polonia. Nuovo Paese di Frontiera. Da migranti a comunitari*. Idos, Rzym, s. 194.

przyjazd mógł nastąpić w zupełnie innym okresie czasu. Warto podkreślić zatem, co też wynika bezpośrednio z powyższych danych, iż Italia nie była właściwie nigdy, ani przed 1 maja 2004 r. ani po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej, głównym krajem docelowym dla polskich imigrantów, dlatego też trudno było mówić o niebezpieczeństwie inwazji ze strony polskich pracowników po rozszerzeniu Wspólnoty w 2004 r.⁵, przed czym jeszcze całkiem niedawno przestrzegały włoskie media.

3. Wstępna charakterystyka Polaków migrujących do Włoch po 1 maja 2004 r.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej przyczyniło się do zaistnienia wyraźnych zmian w charakterystyce polskich imigrantów na Półwyspie Apenińskim. Osoby, które decydują się na emigrację do Włoch po 1 maja 2004 r. są, przede wszystkim, zdecydowanie bardziej świadome wyboru państwa przyjmującego niż miało to miejsce w przypadku wcześniejszych fal imigracyjnych⁶. Potwierdzeniem tej obserwacji jest na przykład to, że większość z dzisiejszych imigrantów przyjeżdża do Włoch znając w jakimś stopniu zarówno panujące w tym państwie realia społeczno – ekonomiczne, a co więcej często władają również językiem kraju przyjmującego. Jedną z przyczyn tej nowej tendencji jest fakt iż, w odróżnieniu od imigrantów przybyłych do Włoch na długo przed 1 maja 2004 r., wśród nowych przyjezdnych coraz liczniejszą grupę stanowią osoby młode, w dużej mierze studenci, którzy decydują się na emigrację nie tylko z powodów ekonomicznych, ale również edukacyjnych, poznawczych, kulturowych albo też zwyczajnie z ciekawości⁷.

Wśród nowych tendencji charakteryzujących samo zjawisko emigracji Polaków do Italii po 2004 r., wyróżnić należy, przede wszystkim, zastąpienie niemalże wyłącznej od początku lat 90. imigracji wahadłowej i sezonowej wyjazdami na dłuższy i często

⁵ Por. Centrum Badań Opinii Społecznej (2005). *Praca Polaków w krajach UE – plany i doświadczenia, komunikat z badań*, Warszawa. Jak wynika z odpowiedzi udzielonych CBOS przez reprezentatywną próbę losową 1025 dorosłych mieszkańców Polski, zainteresowanie zatrudnieniem w którymś z krajów UE zapowiadało wówczas jedynie 14% badanych, dalsze 6% deklarowało wyłącznie oczekiwanie na ewentualną propozycję pracy, natomiast 74% ankietowanych w ogóle nie wyrażało zainteresowania podjęciem pracy w żadnym z krajów Unii Europejskiej.

⁶ Por. M. Okólski (2006). komentarz do artykułu M. Heinena i A. Pegels *EU Expansion and the Free Movement of Workers: Do Continued Restrictions Make Sense for Germany?*, w: "Policy Brief", Hamburg Institute of International Economics, Hamburg

⁷ Ibidem

nieoznaczony okres czasu oraz zauważalny wzrost znajomości własnych praw związanych z rzeczywistością migracyjną pracowników na unijnym rynku pracy, a w tym konkretnym przypadku we Włoszech. Powoduje to, że coraz mniej Polaków decyduje się na podjęcie zatrudnienia w bardzo szeroko rozwiniętej włoskiej „szarej strefie”⁸, a co więcej coraz częściej podejmują się oni samozatrudnienia, decydując się na prowadzenie własnej działalności gospodarczej, z przewagą tej o charakterze usługowym. Nie można pominąć tutaj również zauważalnej i relatywnie szybkiej integracji Polaków z włoskim społeczeństwem, a także polepszenia się w ostatnich latach ich sytuacji materialnej, co wpływa w konsekwencji na lepsze postrzeganie polskich imigrantów przez samych Włochów.

Obok wspomnianej przemiany wizerunku, warto wskazać również na zaistniałe po 2004 r. zmiany w głównych sektorach zatrudnienia Polaków, które świadczą również w pewnym sensie o ich pozytywnej recepcji ze strony włoskiego społeczeństwa. Szczególnie, iż obok dotychczasowych tradycyjnych zawodów wykonywanych przez Polaków, jak np.: murarz, malarz czy też pracownik gospodarstwa rolnego w przypadku mężczyzn oraz pomoc domowa i opiekunka do dzieci lub osób starszych w przypadku kobiet, polscy imigranci zatrudniani są dzisiaj coraz chętniej w branżach usługowych, szczególnie w hotelarstwie, gastronomii oraz handlu, a także, chociaż wciąż jeszcze na relatywnie niewielką skalę, jako pracownicy biurowi.

II. Profil polskich imigrantów we Włoszech

1. Liczebność oraz rozmieszczenie Polaków

Według najnowszych dostępnych oficjalnych statystyk migracyjnych włoskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, uaktualnionych na dzień 31 grudnia 2005 r., ogólny stan liczbowy cudzoziemców z Polski, zarejestrowanych na terytorium całego Półwyspu Apenińskiego, wynosi 72 229 osób⁹. Z punktu widzenia omawianych w tym opracowaniu badań, wartość ta nie jest jednak do końca kompletna, gdyż nie uwzględnia zarówno obecności małoletnich imigrantów (blisko 18 tys.), których dane osobowe zapisane są w

⁸ A. Weinar (2006). *Włochy - nowy kraj imigracji*, „Biuletyn Migracyjny” nr 8, s. 7.

⁹ Dane opublikowane w Caritas/Migrantes, *XVI Rapporto. Dossier Statistico Immigrazione 2006*, Rzym

dokumentach rodziców lub opiekunów, a także szacowanych na ok. 8-10 tys. w skali roku nowych stałych osiedleń Polaków (dotyczących w tym przypadku okresu od stycznia do grudnia 2006 r.), którzy przybywają do Włoch w ramach procedury łączenia rodzin bądź też z powodów zawodowych.

Biorąc zatem pod uwagę te dwie nieobecne w powyższych statystykach kategorie, aktualny stan liczbowy polskich imigrantów zamieszkałych w Italii oszacowany został przez włoskie Centrum Badań i Studiów nad Migracjami (Caritas/Migrantes) na ogólną liczbę 100 tys. osób. Należy przy tym zaznaczyć, że wyżej wymieniona liczba nie objęła jednak np. pracowników sezonowych, przyjeżdżających do Włoch do sierpnia 2006 r. (tj. do momentu rezygnacji przez Italię z utrzymywania przejściowych klauzul restrykcyjnych) w ramach tzw. kontyngentów lub umów dwustronnych, którym w 2005 r. wydanych zostało 24 149 zezwoleń na zatrudnienie czasowe¹⁰.

Z punktu widzenia ogólnej sytuacji imigracyjnej we Włoszech, wartym podkreślenia jest fakt, że Polacy stanowią dzisiaj 3,2% ogółu zarejestrowanych na Półwyspie Apenińskim imigrantów, będąc zarazem siódmą pod względem liczebności grupą cudzoziemców, wyprzedzoną w sposób istotny przez Rumunów, Albańczyków i Marokańczyków, natomiast jedynie niewiele mniejszą od Ukraińców, Chińczyków oraz Filipińczyków. Co ciekawe, Polacy byli również do 31 grudnia 2006 r., najliczniejszą grupą narodowościową, biorąc pod uwagę obecność na Półwyspie Apenińskim cudzoziemców z krajów Unii Europejskiej - 25. Od 1 stycznia 2007 r., po rozszerzeniu Wspólnoty do liczby 27 państw członkowskich, prymat ten przejęli obywatele Rumunii będący notabene, pierwszymi wśród wszystkich narodowości we włoskiej rzeczywistości imigracyjnej. Nie można pominąć w tym miejscu równocześnie kwestii, że Włochy okazały się pod koniec 2005 r., trzecim w kolejności państwem ówczesnej Unii Europejskiej, wyprzedzonym jedynie przez Republikę Niemiec oraz Wielką Brytanię, z punktu widzenia ogółu oficjalnie zarejestrowanych w tych państwach imigrantów z Polski.

Analizując kwestię rozmieszczenia geograficznego Polaków we Włoszech, można powiedzieć, że polscy imigranci osiedlają się na całym terytorium Półwyspu Apenińskiego, chociaż najwięcej z nich, bo ponad 25%, zamieszkuje rejon Lacjum, ze szczególnym uwzględnieniem okolic stolicy państwa. Wytlumaczeniem tej istotnej koncentracji w pobliżu Rzymu są przede wszystkim, wielokrotnie podkreślane przez Polaków w towarzyszących

¹⁰ F. Pittau, A. Ricci, op. cit., s. 196.

temu opracowaniu badaniach, podstawowe cechy charakteryzujące praktycznie wszystkie aglomeracje miejskie, a w tym większa sposobność znalezienia pracy oraz nawiązania kontaktów z osobami tej samej nacji, bliskość rozwiniętych węzłów komunikacji, relatywna łatwość aklimatyzacji oraz związane z wielokulturowością dużych miast, mniejsze poczucie odrębności i wyobcowania. Potwierdzeniem powyższych tez jest zresztą dalsza kolejność wyboru miejsca zamieszkania przez polskich imigrantów, gdzie na drugim miejscu znajduje się Neapol (ponad 5%), a następnie Mediolan (blisko 3%), Bolonia (2,5%), Florencja (2,2%) oraz Modena (2,1%)¹¹.

2. Charakterystyka polskich imigrantów i główne tendencje migracyjne

Główną i niezmienną od wielu lat cechą polskiej imigracji na Półwyspie Apenińskim jest niezwykle wysoki procent obecności kobiet, którego średnia wartość dla całego państwa wynosi 75%, a w niektórych południowych rejonach kraju osiąga nawet 90%. Sytuacja ta spowodowana jest, niezmiennie od wielu lat, zdecydowaną przewagą ofert zatrudnienia we włoskich gospodarstwach domowych, a skala jej rozmiaru jest szczególnie widoczna jeśli weźmiemy pod uwagę te same statystyki w USA (gdzie udział kobiet wśród imigrantów z Polski wynosi 39%) lub też np. w Niemczech (odpowiednio 38%). Zgodnie z danymi włoskiego MSW, Polki stanowią również aż 86% wszystkich polskich imigrantów przyjeżdżających do Włoch z powodów rodzinnych (chodzi tutaj w większości o małżeństwa z obywatelami Włoch), 85% wśród studentów uniwersyteckich¹², 70% ogółu pracowników, a także 50% wśród przedstawicieli Kościoła Katolickiego oraz osób prowadzących własną działalność gospodarczą¹³. Ta ostatnia nie stanowiła, zresztą, dotychczas częstego motywu pobytu we Włoszech dla Polaków, a pod koniec 2005 r. zaledwie co 33 osoba przebywała na terytorium Italii właśnie ze względu na samozatrudnienie. Przewiduje się jednak, że sytuacja ta będzie ulegać zmianie w ciągu najbliższych kilku – kilkunastu lat, bowiem zauważalny jest ostatnio wśród polskich imigrantów, wzrost zainteresowania podjęciem pracy na tzw. „własny rachunek”.

¹¹ Ibidem, s. 200.

¹² Dane statystyczne MIUR [Ministerstwo ds. Edukacji, Szkolnictwa Wyższego i Badań naukowych] za rok akademicki 2005/2006, dostępne na stronie internetowej www.miur.it

¹³ Por. K. Golemo, K. Kowalska-Angelelli, F. Pittau, A. Ricci (red.), op. cit.

Kolejną z podstawowych cech Polaków we włoskim środowisku imigracyjnym (choć należy podkreślić, iż stanowi ona poniekąd ogólną charakterystykę dla cudzoziemców z państw Europy Środkowo – Wschodniej), jest znaczny procent osób posiadających wykształcenie wyższe (14%) bądź też średnie (51%), co uwydatnia się w sposób szczególny przy porównaniu z tymi samymi wskaźnikami wśród społeczeństwa włoskiego (odpowiednio 7,5% oraz 26%). Sytuacja ta okazuje się być jeszcze bardziej znamieną wśród polskich imigrantek, co też obala definitywne mity cudzoziemki z Polski zdolnej do pracy tylko i wyłącznie w charakterze pomocy domowej, jak też ma to miejsce w Italii praktycznie w przypadku 75% Polek. Warto zatem podkreślić w tym miejscu, że ten niezwykle mocno zakorzeniony wśród Włochów, i wciąż jeszcze obowiązujący, stereotyp Polki - pomocy domowej bądź też Polki – opiekunki do dzieci lub osób starszych, jest niczym innym jak tylko wynikiem niezwykle ubogiej, szczególnie dla cudzoziemców, oferty włoskiego rynku pracy.

W charakterystyce Polaków mieszkających na Półwyspie Apenińskim zaznacza się także bardzo wyraźnie młody wiek imigrantów (wśród których aż 65,7% to osoby znajdujące się w przedziale wiekowym od 19 do 40 lat) , a także, niezmiennie od kilkunastu lat, te same motywy przyjazdu do Włoch, wśród których dominują zatrudnienie oraz łączenie rodzin. Jak wynika z oficjalnych źródeł, z ogółu wydanych polskim imigrantom w 2005 r. kart pobytowych 69,4% związanych było z pracą, 23,8% z kwestiami rodzinnymi, 3% dotyczyło motywów religijnych, natomiast 1,5% podjęcia bądź kontynuacji studiów¹⁴.

Z punktu widzenia najnowszych tendencji w polskim środowisku w Italii, podkreślić należy natomiast relatywnie częste w ostatnich latach osiedlanie się polskich rodzin, o czym świadczy na przykład wzrost liczby uczniów pochodzących z Polski. Według danych statystycznych włoskiego Ministerstwa ds. Edukacji, Szkolnictwa Wyższego i Badań Naukowych (Ministero dell'Istruzione, Università e Ricerche), w roku szkolnym 2003/2004 do włoskich przedszkoli uczęszczało 1 165 dzieci posiadających polskie obywatelstwo, natomiast 2.616 uczyło się w szkołach podstawowych, 1 252 w gimnazjach, a 1 162 w szkołach średnich.

¹⁴ F. Pittau, A. Ricci, op. cit., s. 195-196.

Po wstąpieniu Polski do UE nowym trendem wśród Polaków przyjeżdżających na Półwysep Apeniński jest znacznie zauważalny wzrost obecności osób w młodym wieku, często studentów, których celem przyjazdu jest nie tylko emigracja o charakterze zarobkowym, ale również podjęcie bądź kontynuacja studiów, praktyki zawodowe, podnoszenie kwalifikacji, nauka języka, bądź też poznanie nowej kultury. Pojawienie się tej nowej kategorii imigrantów znajduje również potwierdzenie w statystykach włoskich szkół wyższych, w których obecność uczących się Polaków notowana jest coraz częściej. Dla porównania, przed akcesją Polski do Unii Europejskiej, tj. w roku akademickim 2003/2004 na uniwersytetach w Italii zapisanych było ogółem 915 studentów z Polski, natomiast w dwa lata później (w roku akademickim 2005/2006) ich liczba wzrosła do 1172. Interesującym jest ponadto fakt, że bezpośrednio w roku przystąpienia Polski do Wspólnoty Europejskiej uniwersytety w Italii zanotowały 22,5% wzrost zainteresowania podjęciem nauki ze strony polskich studentów¹⁵.

III. Polacy na włoskim rynku pracy przed i po 1 maja 2004 r.

1. Ustawodawstwo imigracyjne: zatrudnienie cudzoziemców we Włoszech

Formalne zatrudnienie cudzoziemców z państw trzecich na włoskim rynku pracy, dotyczące również obywateli polskich przed 1 maja 2004 r., opiera się generalnie na trzech podstawowych mechanizmach, dwóch ustawowych i jednym *ad hoc*. Do tych pierwszych należą ustalane raz w roku na mocy dekretu, jednak zdecydowanie zbyt niskie wobec zainteresowania cudzoziemców, kontyngenty liczbowe imigrantów z poszczególnych krajów, mogących podjąć legalną pracę we Włoszech oraz tzw. ścieżka preferencyjna, oparta na art. 27 ustawy 286/98 oraz art. 40 rozporządzenia wykonawczego nr 394/99, przewidziana jednak wyłącznie dla niektórych kategorii zawodowych, w tym m.in. dla pracowników wysoko wykwalifikowanych, wykładowców szkół wyższych, tłumaczy bądź artystów. Rozwiązaniem *ad hoc* są natomiast przeprowadzane dosyć regularnie amnestie dla nielegalnych pracowników (w ciągu ostatnich 20 lat przeprowadzonych zostało we Włoszech 6 takich regularyzacji, średnio w 4-letnich odstępach czasu), pozwalające im, po spełnieniu

¹⁵ Dane statystyczne MIUR, op. cit.

określonych warunków, na wyjście z obszaru „nielegalności” i tym samym z szarej strefy zatrudnienia. Czwartą furtką otwierającą legalny dostęp do włoskiego rynku pracy są również niektóre rodzaje pozwoleń na pobyt, gwarantujące cudzoziemcom jednoczesną możliwość wykonywania pracy (np. pozwolenie na pobyt z powodu łączenia rodzin, pozwolenie ze względu na studia – zezwalające jednak na pracę, która nie przekracza 24 godzin tygodniowo, lub chociażby pozwolenie na pobyt związane z uzyskaniem statusu uchodźcy).

Biorąc pod uwagę tak zarysowany obraz legislacyjny we włoskiej polityce zatrudnienia imigrantów, trudno jest dziwić się iż państwo to, niemalże od początków swojej historii w charakterze kraju przyjmującego, przeżywa widoczne problemy związane z nielegalną pracą cudzoziemców. W gruncie rzeczy, bowiem, eliminując możliwość relatywnie prostego, i co najważniejsze dostępnego w każdym momencie roku, zatrudnienia dla niewielkiej grupy wysoko wykwalifikowanych imigrantów, reszcie cudzoziemców (sytuacja ta dotyczyła również Polaków przed 1 maja 2004 r.) bardzo trudno jest tak naprawdę „obejść” szarą strefę. Wydaje się również, że doskonale zdają sobie z tego sprawę włoscy decydenci, biorąc pod uwagę, że amnestia dla nielegalnych pracowników stała się regularnie powtarzającym się, i powszechnie akceptowanym sposobem formalizowania zatrudnienia wśród imigrantów.

Ta szczególna sytuacja licznych obiektywnych trudności w podjęciu legalnego zatrudnienia na włoskim rynku pracy przez imigrantów z państw trzecich, zakończyła się dla Polaków w pewnym sensie w momencie akcesji Polski do Unii Europejskiej, chociaż formalnie Włochy, tak jak wiele innych państw dawnej „Piętnastki”, nie zdecydowały się na wprowadzenie wobec obywateli UE-8 zasady swobodnego przepływu pracowników. Można powiedzieć, że zwyciężyły w tym momencie obawy natury politycznej, a przede wszystkim chęć uspokojenia własnego elektoratu¹⁶. Bowiem biorąc pod uwagę ustalone przez Włochy w kolejnych latach okresu przejściowego kontyngenty preferencyjne dla cudzoziemców z nowych państw członkowskich UE (170 tys. w 2006 r., podczas gdy limit ustalony na 2005 r. na 79 500 osób nie został nawet do końca wykorzystany)¹⁷, ewidentnym było, iż włoski rynek pracy potrzebował cudzoziemców, a jego formalne zamknięcie miało wyłącznie sztuczny charakter¹⁸. Zatem nawet jeśli zawyżenie kontyngentów dla cudzoziemców z państw UE-8

¹⁶ E. Pugliese (2004). *Extracomunitari e neocomunitari*, „La rivista del Manifesto”, nr 51

¹⁷ K. Kowalska-Angelelli (2006). *I lavoratori polacchi nei paesi dell'UE a 15 durante il periodo della moratoria*, „Affari Sociali Internazionali” nr 3, Rzym, s. 45.

¹⁸ S. Garavini, K. Kowalska, op. cit., s. 99.

powodowane było antydyskryminacyjnym prawem unijnym, zgodnie z którym obywatel Unii Europejskiej nie może być traktowany gorzej niż obywatel kraju trzeciego¹⁹, nie zmienia to faktu, że podjęcie przez rząd włoski w kwietniu 2006 r. decyzji o przedłużeniu okresu przejściowego dla nowych obywateli Unii do 2009 r., przy jednoczesnym wprowadzeniu nieproporcjonalnie wysokiej kwoty, wydawało się mieć wymiar *stricte* propagandowy.

Jak się jednak wkrótce okazało, na oficjalne rozpoczęcie swobodnego przepływu pracowników pomiędzy Włochami a państwami UE-8 nie trzeba było wcale aż tak długo czekać. Ostateczna decyzja o otwarciu włoskiego rynku pracy nadeszła bowiem już kilka miesięcy później, a dokładnie 21 lipca 2006 r. Od tego też momentu obywatele polscy, tak jak i z pozostałych państw UE-8, muszą być zatrudniani na Półwyspie Apenińskim na tych samych warunkach co rdzenni pracownicy.

2. Główne sektory zatrudnienia Polaków na Półwyspie Apenińskim w 2004 r.

Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej w istotny sposób zmodyfikowało pozycję polskiego imigranta na Półwyspie Apenińskim, chociaż, oczywiście, zmiany te nie dotyczyły w sposób natychmiastowy zatrudnienia, biorąc pod uwagę wprowadzony przez rząd Włoch okres przejściowy, który spowodował, że utrzymane zostały wobec imigrantów z Polski (tak jak i z pozostałych państw UE-8) bariery w swobodnym dostępie do rynku pracy. Jednak, jak zostało już powiedziane wcześniej, ten brak liberalizacji przepływu pracowników z nowych państw Unii Europejskiej był w przypadku Włoch w pewnym sensie pozorny, stąd też w rzeczywistości pewne zmiany w charakterze zatrudnienia Polaków, nawet jeśli jeszcze bardzo powolne, zanotować można było już w początkowej fazie członkostwa Polski w Unii.

Do pierwszych zwiastunów przemian po wstąpieniu Polski do Wspólnoty Europejskiej zaliczyć należy przede wszystkim wzrost zainteresowania ze strony Polaków zatrudnieniem o charakterze formalnym, biorąc pod uwagę, iż stało się ono w praktyce, nawet pomimo braku uwolnienia rynku pracy, nieporównywalnie łatwiejsze niż miało to miejsce przed 2004 r. Warto dodać przy tym, że szara strefa we włoskich realiach rynku zatrudnienia, co zresztą, było już w tym opracowaniu podkreślane, jest bardzo rozpowszechniona (w 2002 r. w przypadku ok. 21% wszystkich pracowników zatrudnionych we Włoszech stosunek pracy nie

¹⁹ A. Weinar, op. cit, s. 8.

został zarejestrowany, natomiast wartość ekonomiczna ogólnej szarej strefy szacowana była w 2004 r. na ponad 27% oficjalnego PKB)²⁰, stąd też często brak formalnego zatrudnienia imigrantów nie wynika bynajmniej z braku możliwości podjęcia przez nich legalnej pracy, a co więcej w wielu przypadkach nie jest nawet ich własnym wyborem.

Drugą z istotnych zmian dotyczących położenia imigrantów z Polski na włoskim rynku pracy, było pojawienie się nowych kategorii zawodowych, w których zanotowana została wzrastająca obecność Polaków, utożsamianych przez włoskich pracodawców przed majem 2004 r. przede wszystkim z zatrudnieniem w charakterze pomocy domowych lub opiekunek do dzieci i osób starszych (w przypadku kobiet) oraz w budownictwie i rolnictwie (w przypadku mężczyzn). Wśród głównych nowych trendów pojawiały się najczęściej hotelarstwo, gastronomia, handel oraz, jeszcze w bardzo niewielkim stopniu, ale już w sposób zauważalny, praca biurowa. Warto również zauważyć, iż jedną z największych przeszkód w swobodnym dostępie Polaków do włoskiego rynku pracy, jest wciąż jeszcze nie do końca rozwiązana kwestia uznawania dyplomów oraz kwalifikacji zawodowych, która powoduje, że wielu Polaków decyduje się, w celu uzyskania lepszej pracy, na dokończanie zawodowe, bądź podejmuje od początku studia na włoskich uniwersytetach.

Przechodząc do szczegółowej analizy sytuacji pracowników z Polski na włoskim rynku zatrudnienia w 2004 r. należy podkreślić, że w tym kluczowym momencie dla zmieniającej się sytuacji prawnej polskich imigrantów na Półwyspie Apenińskim, ogółem 39 709 Polaków zawiązało nowe (formalne) stosunki pracy. W 75%, a dokładniej w przypadku 29 891 osób, podpisane zostały umowy na czas nieokreślony, natomiast 9 818 Polaków uzyskało zgodę na zatrudnienie czasowe. Interesującym jest fakt iż, jak wynika z danych włoskiego Państwowego Instytutu Pomocy w Sprawach Wypadków w Miejscu Pracy (INAIL – l'Istituto Nazionale Assistenza Infortuni sul Lavoro), wśród pierwszej grupy niemalże połowa osób, a dokładnie 13 789, zatrudniona była w sektorze bez określonej w statystykach definicji. Biorąc jednak pod uwagę generalny podział formalnych archiwów INAIL na ściśle określone kategorie zawodowe w ramach trzech podstawowych sektorów, tj. rolnictwa, przemysłu i usług, należy przypuszczać, że chodziło tu w rzeczywistości o pracowników zatrudnionych we włoskich gospodarstwach domowych.

²⁰ Eurispes (Istituto di Studi Politici, Economici e Sociali), *Rapporto Italia 2004*, Rzym, s. 571 i 585.

Uwzględniając powyższe założenie, szczegółowa analiza podstawowych sektorów zatrudnienia Polaków, zarówno na umowy czasowe jak i stałe, wskazuje iż najwięcej z nich pracowało w 2004 r. we włoskich gospodarstwach domowych, będąc zatrudnieni jako pomoce domowe oraz opiekunki/opiekunowie do dzieci i osób starszych. Jak wynika z prowadzonych w ciągu kilku ostatnich lat szacunków, wyżej wymienionymi zajęciami trudniło się we Włoszech około 75% polskich imigrantek, czego potwierdzeniem jest fakt, iż z punktu widzenia statystyk Polska jest wciąż jeszcze czwartym w kolejności państwem, po Ukrainie, Rumunii i Filipinach, które dostarcza pracowników właśnie dla tego konkretnego sektora.

Kolejnym sektorem, w którym w 2004 r. byli licznie zatrudniani Polacy było rolnictwo (zatrudniono w nim wówczas 13 673 imigrantów posiadających obywatelstwo polskie) oraz sektor usług, w którym pracowało w tym okresie 9 164 imigrantów z Polski. W tym ostatnim dominowały przede wszystkim hotelarstwo i gastronomia (33,5%), chociaż nie brakowało również Polaków w handlu (21%), budownictwie (11,5%) oraz, co szczególnie interesujące, w pośrednictwie nieruchomościami (11%). Jako ostatnią z głównych kategorii zawodowych, w których zatrudnieni zostali w 2004 r. imigranci z Polski wyróżnić można służbę zdrowia (8,3%). Chodzi tutaj niemalże wyłącznie o polskie pielęgniarki, przyjeżdżające od kilku lat coraz liczniej na kontrakty do szpitali i domów opieki w Północnych Włoszech (w 2004 r. były one *de facto* trzecią grupą narodowościową, po Rumunkach i Peruwiankach, biorąc pod uwagę zarejestrowaną wówczas liczbę nowych zatrudnień)²¹. Zdecydowanie mniejsze zatrudnienie polskich imigrantów w 2004 r. zarejestrowane zostało, natomiast, w sektorze włoskiego przemysłu, w którym pracowało w tym okresie jedynie 1 667 osób, głównie w gałęziach przemysłu spożywczego (541 osób), metalowego (244), tekstylnego (163) oraz mechanicznego (114). Z punktu widzenia wszystkich cudzoziemców zatrudnionych na włoskim rynku pracy, Polscy pracownicy są aktualnie, szóstą w kolejności grupą narodowościową, ustępując Rumunom, Albańczykom, Marokańczykom, Ukraińcom i Chińczykom²².

²¹ IDOS – EMN National Contact Point C. Mellina, F.Pittau, A. Ricci (red.), (2006). *Mercato occupazionale sanitario e migrazioni qualificate. Infermieri, medici e altri operatori sanitari in Italia*, Rzym (materiały dostępne na stronie internetowej www.emnitaly.it)

²² A. Colaiacomo, F.Pittau, A.Ricci (2006). *Lavoratori polacchi: istruzione e inserimento sociale in Italia*, w: K. Golemo, K. Kowalska-Angelelli, F. Pittau, A. Ricci (red.), op. cit. s. 209.

3. Ośrodki informacji dla cudzoziemców przy urzędach pośrednictwa pracy w Rzymie

W stolicy Włoch coraz większą rolę w mediacji pomiędzy włoskim pracodawcą a pracownikiem – imigrantem odgrywają Ośrodki Informacji dla Cudzoziemców, mieszczące się przy rzymskich urzędach pośrednictwa pracy. Powstały one w lutym 2004 r. i jest ich obecnie ogółem 11, jednak w związku z istotnym i stałym wzrostem zainteresowania oraz zwiększającą się nieustannie liczbą petentów, na najbliższy okres przewidziane jest otwarcie w Rzymie czterech dodatkowych oddziałów tej instytucji.

Personel Ośrodków Informacji dla Cudzoziemców stanowią wysoko wykwalifikowani imigranci – mediatorzy, pochodzący z ponad 20 państw świata, co w znaczny sposób ułatwia komunikowanie pomiędzy stronami, tj. w tym konkretnym przypadku między interesantami – imigrantami oraz mediatorami pełniącymi zarazem rolę funkcjonariuszy administracji państwowej. Do podstawowych zadań pracowników tych ośrodków należy zarówno zapoznanie cudzoziemców z ich prawami i obowiązkami, a także ułatwienie im, poprzez informację i kierowanie do odpowiednich instytucji, egzekwowanie przysługujących im praw. Wśród podstawowych kompetencji mediatorów wyróżnić można zarówno informowanie interesantów w kwestiach prawnych, związanych z przyjazdem i pobytem we Włoszech, a także doradzanie w rozwiązaniu problemów dotyczących zatrudnienia, podatków, służby zdrowia oraz szeroko pojętych zabezpieczeń społecznych.

Ośrodki Informacji dla Cudzoziemców cieszą się dużym, stale wzrastającym zainteresowaniem w rzymskim środowisku polskich imigrantów. W pierwszym roku działalności tych instytucji, tj. w roku przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, zarejestrowanych zostało w nich ogółem 158 Polaków, w tym 61% kobiet. W rok później liczba interesantów z Polski zwiększyła się do 206 (68% kobiet), natomiast w okresie od stycznia do grudnia 2006 r. dane szacunkowe wskazują, że ośrodki te odwiedziła ogólna liczba ok. 300 polskich obywateli (w tym 71% kobiet). O stałym wzroście zainteresowania Polaków poznaniem swoich „nowych” praw, bądź poprawieniem realiów imigracyjnych, świadczy również fakt, że w 2006 r. stanowili oni blisko 6% wszystkich interesantów rzymskich ośrodków, wobec 4,2% z roku 2005.

Z przeprowadzonych przez Autorkę tego opracowania wywiadów z pracownikami ośrodków wynika, że Polacy zgłaszają się tam z różnorodnymi kwestiami, wśród których

jednak najistotniejszy procent stanowią te dotyczące rent, emerytur i zatrudnienia, a także, od dwóch lat coraz częściej, kształcenia, zmiany i podnoszenia kwalifikacji zawodowych, oraz kursów i różnego rodzaju szkoleń. Biorąc pod uwagę kwestie rynku pracy, zgodnie z danymi rzymskich Ośrodków Informacji dla Cudzoziemców, do najczęściej poszukiwanych w 2006 r. przez polskich obywateli kategorii zawodowych należały w kolejności: recepcjonista, pracownik biurowy, kelner oraz pielęgniarka. Nie zabrakło jednak również zainteresowania, chociaż oczywiście w mniejszym wymiarze, dla bardziej wyspecjalizowanych stanowisk, takich jak np. socjolog, psycholog czy też nauczyciel.

Z tak zarysowanego obrazu rzeczywistości można wnioskować o podnoszącym się poziomie świadomości własnych praw wśród polskich imigrantów we Włoszech, a co więcej o zauważalnym wzroście ich zaufania do przedstawicieli włoskiej administracji państwowej, co spowodowane jest z pewnością w dużej mierze faktem uproszczenia po akcesji Polski do Unii Europejskiej wielu procedur biurowatycznych.

IV. Kwestie zabezpieczenia społecznego polskich imigrantów we Włoszech

1. Rozwiązania ustawodawcze przed i po 1 maja 2004 r.

Włoskie normy legislacyjne w materii zabezpieczeń społecznych względem cudzoziemców z państw trzecich uregulowane zostały w sposób jednolity dopiero niedawno, bo w 2003 r., na mocy okólnika wewnętrznego nr 122/2003 wydanego przez INSP (L'Istituto Nazionale della Previdenza Sociale, tj. odpowiednika Zakładu Ubezpieczeń Społecznych w Polsce). Wraz z wejściem w życie powyższego dokumentu, włoski porządek prawny w kwestii zabezpieczeń społecznych dostosowany został do wymogów Unii Europejskiej, a w szczególności do Rozporządzenia Wspólnoty Europejskiej nr 859/2003, które rozciągnęło obowiązywanie wszystkich praw socjalnych, gwarantowanych dotychczas wyłącznie obywatelom UE, na cudzoziemców pochodzących z państw trzecich (tj. wówczas również z Polski). Okólnik precyzował, ponadto, iż każdy imigrant, pracujący na terenie Włoch legalnie (norma dotyczy zarówno samozatrudnienia jak i zatrudnienia u innego pracodawcy), będzie odtąd traktowany w kwestiach zabezpieczeń społecznych na równi z obywatelami włoskimi, a

tym samym zostaną mu zagwarantowane, po wcześniejszym spełnieniu odpowiednich warunków, m.in. renta, emerytura, różnego rodzaju zapomogi, zasiłek dla bezrobotnych, zasiłek rodzinny, zasiłek chorobowy, zasiłek socjalny, a także, w przypadku kobiet, zasiłek macierzyński. Z punktu widzenia sytuacji prawnej przed 2003 r., tj. przed ekwiparacją cudzoziemców z państw trzecich oraz tych z ówczesnej unijnej „Piętnastki”, jednolita regulacja problematyki zabezpieczeń społecznych wobec cudzoziemców dotyczyła jedynie obywateli Unii Europejskiej, którzy od 1972 r. posiadali te same prawa co wszyscy obywatele włoscy²³. Oczywiście, równocześnie błędnym byłoby stwierdzenie, że nie istniały przed 2003 r. osobne, pojedyncze regulacje socjalne wobec imigrantów z państw trzecich, jednak biorąc pod uwagę brak ich systematycznego ujednolicania, ich egzekucja prowadziła często do licznych nieporozumień, a także wydłużał się w sposób istotny czas i tok ich realizacji.

Wśród konkretnych świadczeń wynikających z prawa do zabezpieczeń społecznych, o które mogli ubiegać się polscy imigranci pracujący we Włoszech przed 2003 r., należy wymienić m.in. zasiłek rodzinny (przyznawany cudzoziemcom z państw trzecich na mocy art. 6 ustawy 153/1988), świadczenia będące konsekwencją wypadków w miejscu pracy oraz chorób zawodowych (od 2000 r. przyznawane również osobom zatrudnionym jako pomoce domowe), a także różne inne, niematerialne, formy pomocy socjalnej. Na mocy ściśle określonych przez ustawę warunków, a w konsekwencji tylko dla niektórych grup cudzoziemców, przyznawane były natomiast: zasiłek macierzyński (gwarantowany na mocy ustawy 488/99 - później art. 74 i 75 ustawy 151/2001 jedynie cudzoziemkom, które przebywały na terenie Włoch od co najmniej 6 lat), zasiłek socjalny i renta (zgodnie z ustawą 388/2000 od 1 stycznia 2001 r. przyznawane były jedynie posiadaczom „karty pobytowej”, której wydanie związane jest z co najmniej 6 – letnim stażem legalnego pobytu), a także, co najbardziej dyskusyjne, świadczenia emerytalne (wprowadzone ustawą 335/95)²⁴.

Jak należało przypuszczać, najwięcej kontrowersji w kwestii tych ostatnich świadczeń, głównie ze względu na jego szczególne uwarunkowanie, a co za tym idzie, ogromne trudności w faktycznym otrzymaniu, wzbudza tak samo dzisiaj jak i w przeszłości, uzyskanie przez cudzoziemców – pracowników pochodzących z państw trzecich prawa do wystąpienia o świadczenie emerytalne. Początkowo, wśród najczęściej kontestowanych przez imigrantów

²³ Por. *Rozporządzenie Wspólnoty Europejskiej nr 1408/71* oraz *Rozporządzenie WE nr 574/72*

²⁴ INPS - Dossier Statistico Immigrazione Caritas/Migrantes (2005). *Rapporto su immigrati e previdenza negli archivi INPS*, w: “Sistema Previdenza. Bimestrale di Informazione dell’INPS” nr 2/3, Rzym, s. 19-21.

wymogów ubiegania się o prawo do emerytury wypłacanej przez państwo włoskie, znajdowały się przede wszystkim możliwość zainicjowania toku sprawy przez osoby które zdecydowały się wrócić do swoich państw pochodzenia dopiero po ukończeniu przez nie 65 roku życia (zatem już bez możliwości wystąpienia o wcześniejsze przyznanie tego świadczenia oraz, co więcej, bez rozróżnienia płci), a także jedynie w sytuacji gdy wpłacali oni regularnie składki przez okres co najmniej 5 lat (art. 1, comma 20 ustawy 335/1995). Warunek minimum pięciu lat składek na świadczenia emerytalne zniesiony został, zresztą, dosyć szybko, bo w 1998 r. (ustawa 286/98), a w 2002 r. obalony został również fakultatywny charakter świadczenia emerytalnego dla cudzoziemców (art. 18 ustawy 189/2002). W chwili obecnej najbardziej kontrowersyjnym pozostaje natomiast wciąż ważny zapis, który nie przyznaje świadczeń emerytalnych spadkobiercom imigranta pochodzącego z państwa trzeciego, jeśli jego zgon nastąpił przed ukończeniem 65 roku życia, tj. przed faktycznym „zrealizowaniem się” prawa do świadczenia, nawet w przypadku gdyby posiadał on 40 lat regularnych składek²⁵.

2. Składki i świadczenia Polaków w świetle statystyk

Z punktu widzenia danych porównawczych z lat 1991-2002, zauważyć można bardzo istotną różnicę w liczbie pracowników – cudzoziemców zarejestrowanych w archiwach włoskiego systemu zabezpieczenia społecznego. I tak na początku lat 90. ogół imigrantów płacących składki na świadczenia społeczne obejmował 209 tys. osób, podczas gdy dane z 2002 r. notują siedmiokrotny wzrost zarejestrowanych, których liczebność osiągnęła wówczas niemalże półtora miliona.

Analizując państwa pochodzenia pracowników – imigrantów płacących składki do włoskiego systemu zabezpieczenia społecznego, według danych statystycznych z 2002 r., aż 42,3% z nich posiadało obywatelstwo jednego z krajów Europy Środkowo – Wschodniej, przy czym w przypadku zatrudnienia w rolnictwie współczynnik ten wzrastał do 49%, a w sektorze pomocy domowej do 51,3%.

Z punktu widzenia sytuacji polskich imigrantów, pod koniec 2002 r. z ogółu 35 tys. Polaków przebywających wówczas we Włoszech w sposób legalny, ogół pracowników

²⁵ Ibidem, s. 23-24.

zatrudnionych we włoskich przedsiębiorstwach, którzy zarejestrowani zostali jako płacący składki na świadczenia społeczne wyniósł niemalże 30 tys. Spośród nich 1 096 Polaków otrzymywało zasiłek dla bezrobotnych (co stanowiło zarazem 1,7% ogólnej liczby tych świadczeń wypłacanych wówczas wszystkim obywatelom państw trzecich), w 172 przypadkach wypłacane były emerytury (0,3% ogółu tych konkretnych świadczeń wypłacanych cudzoziemcom z państw trzecich), w 43 renta, natomiast w 238 emerytury świadczone były rodzinom i spadkobiercom (0,7% w stosunku do ogólnej liczby świadczeń wypłaconych spadkobiercom imigrantów z państw trzecich). Zarazem, według statystyk z 2002 r., ogólna liczba beneficjentów włoskiego systemu emerytalnego, posiadających obywatelstwo polskie, wyniosła 496 osób, tj. 0,5% całkowitej liczby imigrantów z państw nie będących członkami Unii Europejskiej²⁶.

Jak wynika z opublikowanych 6 lutego 2007 r. prognoz emerytalnych dla imigrantów zatrudnionych obecnie na włoskim rynku pracy, w okresie 2005 – 2020 uprawnienie do otrzymania świadczeń emerytalnych uzyskać powinno ponad 315 tys. cudzoziemców (wobec niespełna 100 tys. dzisiejszych beneficjentów). Ponad połowa emerytur (a dokładnie 54,6%) wypłacana będzie imigrantom ze Starego Kontynentu, w tym 21 410 świadczeń otrzymają obywatele polscy, stanowiąc tym samym czwartą w kolejności europejską grupę narodowościową (po Ukrainie, Albanii i Rumunii)²⁷.

V. Badania jakościowe wśród Polaków pracujących we Włoszech

1. Metodologia

W celu przedstawienia problematyki obecności oraz faktycznej sytuacji polskich imigrantów na włoskim rynku pracy z możliwie najszerszej perspektywy, w przygotowaniu niniejszego opracowania uwzględniono zarówno analizę literatury (głównie włoskojęzycznej) traktującej tematykę zatrudnienia cudzoziemców w Italii, jak i badania jakościowe *ad hoc* przeprowadzone wśród polskich imigrantów pracujących w tym kraju. Głównym celem badań

²⁶ Ibidem, s. 120 i 125.

²⁷ Informacje pochodzą z materiałów opublikowanych i udostępnionych 6 lutego 2007 r. podczas konferencji prasowej poprzedzającej ukazanie się corocznego Raportu *Osservatorio Romano sulle Migrazioni* wydanego przez Caritas di Roma we współpracy z Provincia di Roma, Comune di Roma, Camera di Commercio di Roma, l'INPS oraz Dossier Statistico Immigrazione Caritas/Migrantes

było zorientowanie się w faktycznych zmianach, które objęły polskich imigrantów po 1 maja 2004 r., zarówno z punktu widzenia dostępu do zatrudnienia i uzyskanych indywidualnych praw na włoskim rynku pracy, jak i w optyce ogólnych ułatwień natury biurokratyczno – administracyjnej, a także ustalenie, czy i w jakim stopniu wpłynęły one na wzrost świadomości Polaków odnośnie własnej sytuacji prawnej oraz przemiany w postrzeganiu swojego projektu migracyjnego.

Wśród pozycji bibliograficznych uwzględnione zostały przede wszystkim normy włoskiego ustawodawstwa imigracyjnego, w szczególności regulacje dotyczące prawa pracy i zabezpieczenia społecznego, a także, w celu przedstawienia aktualnej oraz wcześniejszej sytuacji imigrantów z Polski na włoskim rynku zatrudnienia, statystyki, publikacje oraz raporty, w których analizowana była ta konkretna tematyka.

Biorąc natomiast pod uwagę empiryczną część tego opracowania, a w szczególności sam proces realizacji zaprezentowanych w tym rozdziale badań, należy wyodrębnić w nim 5 oddzielnych etapów.

I etap. Opracowanie oraz przeprowadzenie wśród 100 respondentów – Polaków zatrudnionych we Włoszech (metoda doboru respondentów omówiona została w znajdującym się poniżej podrozdziale) sondażu dotyczącego ich aktualnej i poprzedniej sytuacji zawodowej na włoskim rynku pracy, a także sposobu postrzegania ewentualnych zmian, jakie zaszły w stosunku do polskich imigrantów po akcesji Polski do Unii Europejskiej. Pytania zawarte w ankiecie (zarówno otwarte jak i zamknięte) dotyczyły dwóch aspektów, tj. kwestii biograficznej respondentów (tj. ich płci, wieku, poziomu wykształcenia, zawodu wykonywanego w Polsce, miejsca zamieszkania w kraju pochodzenia, etc.) oraz tematycznej, badającej *stricte* problematykę migracyjną, (tj. rok przyjazdu do Włoch, motyw decyzji o emigracji, obecne i poprzednie zajmowane stanowiska we Włoszech, a także, wspomniane już, postrzeganie zmian w sytuacji polskich imigrantów na Półwyspie Apenińskim wynikających z członkostwa Polski w UE).

II etap. Po wstępnej analizie wyżej wymienionych ankiet, Autorka przeprowadziła pogłębione badania jakościowe z tymi z respondentów, których ewolucja pozycji zawodowej na włoskim rynku pracy była szczególnie interesująca. Badania te były poniekąd kontynuacją ankiet z I etapu, jednak ich główny ciężar opierał się na poszczególnych historiach wybranych

respondentów oraz informacjach, skąd uzyskiwali pomoc w kierowaniu swoją karierą zawodową.

III etap. W kolejnej fazie badań, do informacji oraz opinii otrzymanych wcześniej od polskich imigrantów, dołączone zostały wywiady z ekspertami, którymi byli w głównej mierze mediatorzy – cudzoziemcy, pracujący w rzymskich Ośrodkach Informacji dla Cudzoziemców, działających przy stołecznych Urzędach Pośrednictwa Pracy. Wiedza ta posłużyła Autorce przede wszystkim do uzyskania orientacji na temat różnic w formalnych i praktycznych możliwościach kształtowania swojej pozycji zawodowej przez imigrantów z Polski przed i po 1 maja 2004 r., określenia głównych problemów, z którymi stykają się dzisiaj Polacy na włoskim rynku pracy oraz zbadania, czy i w jaki sposób przystąpienie Polski do Unii Europejskiej wpłynęło na ich ogólną świadomość możliwości rozwoju swojej kariery zawodowej.

IV etap. Na ten etap złożyły się obserwacja oraz uczestnictwo w spotkaniach informacyjnych dla imigrantów z Polski, których tematem były zmiany w sferze zatrudnienia, służby zdrowia, świadczeń i zabezpieczenia społecznego, będące konsekwencją przystąpienia Polski do Unii Europejskiej. Spotkania te, prowadzone w języku polskim, zorganizowane zostały przez jedną z polskich parafii w Rzymie, jednak należy tutaj podkreślić, że włoskie realia migracyjne wyróżniają się dużą liczbą ogólnodostępnych stowarzyszeń, organizacji oraz portali internetowych, udzielających informacji na temat praw i obowiązków cudzoziemców.

V etap. Analiza, porównanie, a także krzyżowanie danych i informacji uzyskanych z literatury przedmiotu, dokumentów oraz przede wszystkim z przeprowadzonych wywiadów i obserwacji.

2. Dobór respondentów i ocena reprezentatywności „próby”

Niniejsze badania jakościowe przeprowadzone zostały na przełomie grudnia 2006 r. i stycznia 2007 r., na docelowej próbie 100 ankietowanych Polaków (wobec wspomnianej już wcześniej ogólnej liczby szacunkowej 100 tys. obywateli polskich zarejestrowanych w całej

Italii do 31 grudnia 2005 r.)²⁸, zatrudnionych w różnych sektorach włoskiego rynku pracy. W gronie respondentów uwzględnieni zostali zarówno polscy imigranci przebywający we Włoszech od dłuższego okresu czasu, jak i ci którzy znaleźli się w tym państwie po 1 maja 2004 r. Z punktu widzenia zasięgu terytorialnego tych badań, obejmują one w zasadzie całe terytorium Półwyspu Apenińskiego, bowiem nawet jeżeli większość kwestionariuszy zrealizowana została w Rzymie oraz w prowincji rzymskiej (co motywowane było faktem, że na tym obszarze zamieszkuje ponad 25% wszystkich zarejestrowanych w Italii Polaków)²⁹, to w licznych przypadkach respondenci porównywali swoje aktualne realia zawodowe z poprzednimi, które bardzo często dotyczyły innych regionów państwa.

Podstawowym warunkiem udziału w badaniach była przynależność respondentów do szeroko rozumianej kategorii pracowników, która obok osób zatrudnionych na podstawie właściwego stosunku pracy, objęła także zleceniobiorców, przedstawicieli wolnych zawodów, osoby prowadzące własną działalność gospodarczą lub usługową, a także pracujących w mniejszym wymiarze godzin, bądź też „dorywczo” studentów. Biorąc pod uwagę ustalone w ten sposób, i właściwie jedyne istotne, kryterium doboru osób ankietowanych, wywiady kwestionariuszowe zrealizowane zostały przede wszystkim wśród „interesantów” Ośrodków Informacji dla Cudzoziemców przy stołecznych urzędach pośrednictwa pracy, w gronie uczestników spotkań „orientacyjnych”, organizowanych przez polskie placówki kościelne, a także, chociaż bez takiego założenia w pierwotnej fazie badań, *ad hoc* z przypadkowo napotykanymi Polakami, którzy zatrudnieni byli w rzymskich kawiarniach, sklepach oraz biurach.

Kwestię „reprezentatywności” tak skonstruowanej „próby” ocenić można głównie na podstawie „profilów osobowych”, pochodzących z metryczkowej części ankiety, w której respondenci zapytani zostali m.in. o płeć, wiek, wykształcenie, miejsce zameldowania w Polsce oraz zatrudnienie zarówno we Włoszech jak i w państwie pochodzenia. Warto jest również dodać w tym miejscu, że ostateczna wielkość próby (tj. 100 ankietowanych) została zamierzona *a priori*, tak by w końcowym rezultacie proporcja respondentów wobec ogółu zarejestrowanych we Włoszech Polaków wyniosła 1 do 1000.

²⁸ Por. s. 7 niniejszego opracowania

²⁹ F. Pittau, A. Ricci, op. cit., s. 200.

Przechodząc do szczegółowej analizy „reprezentatywności” uczestniczących w tych badaniach respondentów, zaobserwować można wśród nich zdecydowaną przewagę obecności kobiet (76%), która w sposób niemalże idealny potwierdza dane z oficjalnych statystyk włoskiego MSW na dzień 31 grudnia 2005 r. (odpowiednio 75%). Jednocześnie jednak, dzieląc respondentów na imigrantów, którzy przybyli do Włoch przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej i na tych którzy emigrowali po wstąpieniu, współczynnik obecności kobiet w zdecydowany sposób zmienia swoje proporcje, wynosząc odpowiednio 81% oraz 67%, co też odzwierciedla w pełni zauważalną ostatnio w środowisku Polaków mieszkających na Półwyspie Apenińskim nową tendencję coraz liczniejszego napływu mężczyzn³⁰.

Zgodne z oficjalnymi danymi okazały się również informacje dotyczące młodego wieku respondentów biorących udział w tych badaniach, wśród których 71% znajdowało się pomiędzy 19 a 40 rokiem życia, a jedynie 9% znalazło się w przedziale wiekowym powyżej 50 lat (według statystyk włoskiego MSW, wśród wszystkich polskich imigrantów w przedziale wiekowym 19-40 lat znajduje się 66% osób, natomiast w przypadku samych mężczyzn współczynnik ten wzrasta do 70%)³¹. Biorąc pod uwagę różnice w wieku wszystkich respondentów uczestniczących w tych badaniach, wśród imigrantów, którzy przyjechali do Włoch po 1 maja 2004 r. podkreślić należy istotny procent obecności osób w przedziale wiekowym 20-30 lat (63%) oraz relatywnie niewielki tych w wieku 30-50 lat (26%), co też wskazuje na praktyczne odwrócenie się tendencji w stosunku do ankietowanych przybyłych do Włoch przed 2004 r., wśród których 74% stanowili imigranci pomiędzy 30-50 rokiem życia i jedynie 17% z nich znajdowało się w przedziale wiekowym 20-30 lat.

Wyniki z przeprowadzonych przez Autorkę badań potwierdziły również widoczny w oficjalnych statystykach wysoki odsetek polskich imigrantów posiadających średnie wykształcenie. I tak, wśród ogółu Polaków we Włoszech wynosi on odpowiednio 51% (dane pochodzące z archiwum włoskiego MSW), natomiast wśród uczestników tych badań ukształtował się on na poziomie 56%.

³⁰ Sytuacja ta zaobserwowana została również w badaniach przeprowadzonych wśród Polaków na przełomie 2005/2006 r. przez włoskie Centrum Badań i Studiów nad Migracjami Caritas/Migrantes (Centro Studi e Ricerche sull'Immigrazione Caritas/Migrantes), z rezultatów których wynikało, iż w latach 1990-1999 wśród nowych przyjezdnych aż 82% stanowiły kobiety, natomiast w okresie 2000-2005 współczynnik ten wyniósł 64%. Por. K. Kowalska-Angelelli, D. Licata (2006). *I polacchi in Italia: da migranti a cittadini del*, w K. Golemo, K. Kowalska-Angelelli, F. Pittau, A. Ricci (red.), op. cit., s. 271.

³¹ F. Pittau, A. Ricci, op. cit., s. 196.

3. Główne wnioski z przeprowadzonych badań

Przechodząc do analizy najbardziej interesujących wyników badań, dotyczących już w sposób bezpośredni włoskiego rynku pracy oraz kwestii zatrudnienia we Włoszech imigrantów z Polski, należy podkreślić, że główne różnice pomiędzy sytuacją osób przybyłych przed i po 1 maja 2004 r. wynikają przede wszystkim z różniących się „etapów życiowych”, w których podjęli oni decyzję o emigracji (to „niesprecyzowane” pojęcie użyte zostało przez Autorkę w sposób celowy i obejmuje w swoim założeniu różnice w wieku i wykształceniu imigrantów, w ogólnej sytuacji społeczno - ekonomicznej oraz politycznej, a także w zaistniałych możliwościach i związanych z nimi oczekiwaniach), obok również zdecydowanie innych motywów, które przyczyniły się do podjęcia przez nich decyzji o wyjeździe.

W przypadku ankietowanych, którzy znaleźli się w Italii jeszcze przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej, 64% osób zdecydowało się na pracę we Włoszech z powodów ekonomicznych (w tym głównie w związku z przebyтым dłuższym okresem bezrobocia i utratą prawa do zasiłku), natomiast pozostałe 36% wskazało na względy naukowe, osobiste oraz poznawcze. W sytuacji imigrantów poakcesyjnych tendencja ta jest natomiast zupełnie odwrócona: dla 71% respondentów motywem do wyjazdu było poszerzenie horyzontów, poznanie nowej kultury, ciekawość, podjęcie studiów, podnoszenie własnych kwalifikacji, nauczenie się języka, zdobycie doświadczenia zawodowego, tzw. „sprawdzenie się” oraz samorozwój i jedynie dla pozostałych 29% kwestie natury ekonomicznej bądź trudności w znalezieniu odpowiedniej pracy.

Analizując różnice w pierwszym kontakcie respondentów którzy znaleźli się we Włoszech przed i po 1 maja 2004 r. z włoskim rynkiem pracy, nie można pominąć, a co więcej nie rozpocząć, od kwestii posiadanego przez nich poziomu wykształcenia oraz swobodnego władania językiem państwa przyjmującego, jako podstawowych czynników determinujących „zaistnienie z sukcesem” na rynku pracy w obcym państwie. I tak biorąc pod uwagę pierwszy z przedstawionych powyżej aspektów, wśród ankietowanych z dłuższym stażem pobytowym 9% posiadało wykształcenie podstawowe, 64% średnie (w tym również średnie zawodowe), a 27% wyższe, natomiast wśród nowych przyjezdnych wyłącznie szkołę podstawową ukończyło 7% osób, średnią 41%, a wyższą 52%. Pewnego rodzaju konsekwencją różnic w wykształceniu jest też z całą pewnością fakt, iż w przypadku respondentów – imigrantów przybyłych do Italii przed rozszerzeniem Unii Europejskiej tylko 24% władało językiem

włoskim jeszcze przed wyborem emigracji, natomiast w drugiej grupie współczynnik ten wzrósł aż do 52%, co też w oczywisty sposób zwiększało szanse „nowych” imigrantów na bardziej wymierny i szybszy sukces na włoskim rynku zatrudnienia.

Biorąc pod uwagę powyższe rozważania, tym bardziej interesującym wydaje się być fakt, iż pomimo różnic w „potencjałach”, a co za tym idzie również w rodzajach faktycznie wykonywanych prac pomiędzy obiema grupami imigrantów z Polski, taki sam procent respondentów należących do obu kategorii zadeklarował w ostatnim okresie czasu zmianę pracy (w obu przypadkach 55% ankietowanych). Co ciekawe, zmiany te okazały się zdecydowanie pozytywne dla ponad 65% imigrantów poakcesyjnych i niemalże 40% tych sprzed wstąpienia Polski do Unii Europejskiej, nawet jeśli czasami napotkać można obiektywne trudności w porównaniu tych zmian, jak chociażby w przypadku osoby która zadeklarowała, że przed 1 maja 2004 r. „kupowała pracę” a teraz może ją po prostu dostać w rzymskim urzędzie pośrednictwa pracy, z kimś kto otrzymał posadę w biurze urzędu gminy w północnych Włoszech. Warto w tym miejscu dodać, co ciekawe, że wraz z przystąpieniem do Unii Europejskiej emigracja Polaków do Włoch wydaje się opierać w coraz mniejszy sposób na tradycyjnym dotąd pośrednictwie tzw. „siatek migracyjnych”. Potwierdzają to, zresztą, prezentowane tutaj badania, z których wynika, że współczynnik respondentów przybyłych do Italii za pomocą „siatek” wynosił przed 1 maja 2004 r. niemalże 52%, natomiast po akcesji Polski do UE osiąga on zaledwie 22%.

Niemniej jednak trzeba wyraźnie podkreślić, co zresztą zostało w tym opracowaniu już wielokrotnie powiedziane, iż o ile, bez wątpienia, różnice w wykształceniu, rodzajach wykonywanej pracy (stanowiskach) oraz sposobach jej „znalezienia” wśród Polaków którzy wyemigrowali do Italii przed i po 1 maja 2004 r. są bardzo istotne, o tyle zarówno dla pierwszej jak i dla drugiej kategorii charakterystyczne jest dążenie do polepszenia swojej sytuacji zawodowej, a także chęć i potrzeba dotarcia do informacji na temat swobodnego przepływu pracowników w ramach unijnych rynków pracy oraz związanych z tym należnych im praw³². O tym, że kwestia poznania swojej nowej sytuacji, wynikającej z przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, jest dla imigrantów z Polski istotna świadczy również fakt, że znajomość, kontakt oraz zaufanie do instytucji i stowarzyszeń, udzielających we Włoszech

³² Por. Duszczyk M., Wiśniewski J. (2006). *Emigrować i wracać. Migracje zarobkowe Polaków po 1 maja 2004 r.*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa, s. 5.

tego rodzaju wskazówek zadeklarowało w niniejszych badaniach 55% ankietowanych którzy przyjechali na Półwysep Apeniński przed 1 maja 2004 r. oraz 67% z tych którzy znaleźli się tam po wejściu Polski do Unii Europejskiej.

Z punktu widzenia porównania sposobu postrzegania przez polskich imigrantów przedakcesyjnych i poakcesyjnych zarówno swojego projektu migracyjnego, jego ewolucji oraz przyszłości, jak i również ewentualnych zmian jakie zaszły we włoskiej rzeczywistości „pobytowej” i zawodowej wobec Polaków po wejściu Polski do Wspólnoty Europejskiej, można zauważyć relatywnie większy stopień optymizmu i entuzjazmu ze strony imigrantów o krótszym stażu pobytu w Italii. I tak w opinii 70% imigrantów pracujących we Włoszech od 2004 r. członkostwo Polski w UE przyniosło wiele ogólnych korzyści (pozytywne zmiany w przypadku własnej sytuacji zadeklarowało 60% ankietowanych), natomiast wśród imigrantów o dłuższym stażu zawodowym przemiany te zauważyło 67% (nawet jeśli osobisty wymiar miały one jedynie w przypadku 46%). Kwestia różnic w postrzeganiu pozytywnych zmian pomiędzy Polakami którzy pracują we Włoszech od 2004 r., a tymi których staż pracy jest dłuższy, mają z całą pewnością dychotomiczne podłoże: wynikają, bowiem, zarówno z różnic we wspomnianych już wcześniej „etapach życiowych”, w których podjęta została decyzja o emigracji, a także z osobistego doświadczenia w przypadku polskich imigrantów przedakcesyjnych, wspomnianej już wcześniej w niniejszym opracowaniu, obiektywnej „niemożności” poprawienia swojej sytuacji zawodowej na włoskim rynku pracy przed 1 maja 2004 r.

Biorąc pod uwagę wskazane przez respondentów główne korzyści z wstąpienia Polski do Unii Europejskiej dla imigrantów – Polaków mieszkających i pracujących we Włoszech, na pierwszym miejscu znalazło się istotne ułatwienie procedur administracyjnych związanych z uzyskaniem dokumentów, a na dalszych pozycjach, większy zakres praw i możliwości (ze szczególnym uwzględnieniem uproszczeń w dostępie do różnego rodzaju świadczeń, w tym także do zabezpieczeń społecznych), swobodny (choć, jak podkreślili niemalże wszyscy ankietowani, wciąż jeszcze nie zawsze możliwy w praktyce) dostęp do formalnego rynku zatrudnienia, koniec problemów na granicach, oraz ogólnie lepsze traktowanie (postrzeganie) ze strony włoskiego społeczeństwa.

Ciekawą obserwacją, która wyłoniła się niejednokrotnie podczas przeprowadzania analizy kwestionariuszy, okazało się to, że o stwarzanie problemów oraz utrudnianie sytuacji

na włoskim rynku zatrudnienia dla imigrantów z nowych państw członkowskich obwiniani byli przez Polaków nie tyle Włosi (lub włoscy pracodawcy bądź też włoska biurokracja), co przedstawiciele innych nacji UE³³. Najczęściej pojawiającym się przykładem była kwestia obywateli Rumunii (biorąc pod uwagę czas prowadzenia badań, będących już wówczas lub właśnie stających się obywatelami Unii Europejskiej), którzy oferowali niższe ceny za usługi w budownictwie, przeprowadzkach, remontach, malowaniach mieszkań etc., otrzymując tym samym więcej zleceń niż firmy prowadzone przez Polaków. Pojawienie się tej „równoważnej” konkurencji w jak dotąd „bezpiecznym” i w pewnym sensie „polskim” sektorze zatrudnienia (szczególnie że po 1 maja 2004 r., od kiedy nowi obywatele UE mogli bez większych problemów prowadzić i otwierać własne przedsiębiorstwa, wielu imigrantów z Polski zdecydowało się na samozatrudnienie, rejestrując niewielkie, często jednoosobowe, firmy usługowe, najczęściej właśnie w sektorze budowniczym), przyczyniło się do wzrostu obaw wśród Polaków o realną utratę rynku lub pracy.

Generalnie jednak, nie sposób oprzeć się wrażeniu, że w opinii respondentów biorących udział w niniejszych badaniach, akcesja Polski do Unii Europejskiej przyczyniła się w sposób faktyczny do poprawy sytuacji pobytowej i zawodowej Polaków we włoskiej rzeczywistości migracyjnej. W pewnym sensie, może świadczyć o tym także udzielona przez ankietowanych odpowiedź na pytanie o kwestię tzw. migracji powrotnej. Jak wynika, bowiem, z uzyskanych deklaracji, w przypadku 22% ogółu uczestników badań nie jest ona w ogóle brana pod uwagę (przede wszystkim za sprawą zawarcia przez te osoby mieszanych związków małżeńskich), dla 44% jest to aktualnie kwestia bez wyznaczania konkretnej daty czasowej (odpowiedź: „nie wiem”, „na razie o tym nie myślę”, bądź też: „nie wiem, ale na pewno jeszcze długo pozostanę we Włoszech”), natomiast w przypadku pozostałych 34% powrót do Polski zaplanowany jest na okres nie dłuższy niż 5 lat (przy czym, co szczególnie interesujące, blisko 14% z nich zasygnalizowało zamiar kontynuowania emigracji, z tą tylko różnicą, iż w Wielkiej Brytanii).

Porównując, natomiast, kwestię pochodzenia respondentów oraz ewentualny wpływ ich miejsca zamieszkania zarówno na pierwotną decyzję o emigracji, jak i tę wtórną o

³³ O kwestii tej, chociaż w sposób szczególny w optyce rynku pracy polskich pomocy domowych w Neapolu, pisała również A. Rosińska-Kordasiewicz (2005). *Doświadczenia polskich migrantek w Neapolu*, „CMR Working Papers” nr 4/62, Warszawa

powrocie do kraju pochodzenia, zauważyć można bezsprzecznie, że przed 1 maja 2004 r. większym potencjałem migracyjnym do Włoch charakteryzowały się w Polsce wsie oraz miasteczka poniżej 50 tys. mieszkańców, (zameldowane w nich zadeklarowało ponad 74% ankietowanych przybyłych na Półwysep Apeniński przed przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej), natomiast w realiach poakcesyjnych sytuacja ta uległa zdecydowanej zmianie. Jak wynika bowiem z rezultatów przeprowadzonych kwestionariuszy, Polacy którzy wybierają emigrację do Italii po przystąpieniu Polski do Wspólnoty Europejskiej pochodzą z większych miejscowości. I tak w przypadku uczestniczących w tych badaniach respondentów 48% zadeklarowało, iż jest zameldowanych w miejscowościach do 100 tys. mieszkańców, 22% w miejscowościach od 250 do 500 tys., natomiast 15% w miastach liczących od 101 do 250 tys. mieszkańców.

Nie sposób również nie zauważyć (choć z pewnością jest to oczywiste i charakterystyczne dla ogólnego zjawiska emigracji, a nie tylko dla włoskiej rzeczywistości), iż zamieszkanie na wsi oraz w małych miejscowościach, gdzie napotyka się znaczne trudności w znalezieniu zatrudnienia, było w przypadku wielu z ankietowanych osób czynnikiem determinującym w podjęciu decyzji o niejednokrotnym już przedłużaniu pobytu we Włoszech.

VI. Podsumowanie

Bez wątplenia, od chwili akcesji Polski do Unii Europejskiej, realia polskich imigrantów pracujących i zamieszkujących na terenie Półwyspu Apenińskiego ulegają stałej, oraz w większości przypadków, pozytywnej ewolucji. Jej podstawowymi przejawami jest przede wszystkim zauważalna, nawet jeśli wciąż jeszcze nie mająca charakteru powszechności, poprawa rzeczywistości ekonomiczno – zawodowej polskich imigrantów i coraz łatwiejsza ich integracja we włoskim środowisku.

Przyczyną tych zmian jest, w dużej mierze, nowa sytuacja prawna cudzoziemców z Polski, związana z przyjęciem przez nich statusu obywateli Unii Europejskiej oraz wynikające z niej liczne udogodnienia natury biurokratycznej i administracyjnej, a także szerszy margines podejmowania inicjatyw, pozwalający również na wzrost przedsiębiorczości wśród samych

zainteresowanych. Nie należy pominąć tutaj także istotnego wzrostu świadomości własnego położenia ze strony samych Polaków (zarówno tych przybyłych przed jak i po 1 maja 2004 r.) oraz ich zauważalnej chęci dotarcia do niezbędnych informacji, które przyczyniają się do tego, że coraz częściej biorą oni swój los we własne ręce i świadomie kierują swoim projektem imigracyjnym.

Z punktu widzenia różnic w tendencjach i charakterystyce pomiędzy imigrantami przyjeżdżającymi na Półwysep Apeniński przed i po 1 maja 2004 r. można zanotować istotną zmianę w profilu edukacyjno – zawodowym nowych przyjezdnych, którzy są w znacznej mierze młodszy, z reguły posiadają też wyższy stopień wykształcenia i odznaczają się większym stopniem zdeterminowania w realizacji swoich projektów. W konsekwencji, zmienia się również ich postrzeganie emigracji, z czym związany jest poniekąd wzrost ich zainteresowania długoterminowym pobytom we Włoszech oraz unikaniem incydentalnego i nielegalnego zatrudnienia.

Podsumowując, natomiast, sytuację zmiany położenia polskich imigrantów z punktu widzenia społeczeństwa włoskiego oraz włoskich realiów, można wskazać na realizującą się przemianę w postrzeganiu przez Włochów cudzoziemców z Polski, a także coraz bardziej efektywne zaangażowanie włoskich władz lokalnych w kwestie integracji oraz właściwej orientacji imigrantów. Wynikiem tej ostatniej kwestii jest np. utworzenie w Rzymie Ośrodków Informacji dla Cudzoziemców, mieszczących się przy urzędach pośrednictwa pracy, które jak wynika z przeprowadzonych przez Autorkę badań (i co potwierdzają dane statystyczne) okazują się bardzo pomocne Polakom w kształtowaniu swoich projektów migracyjnych.

VII. Bibliografia

„Biuletyn Migracyjny” nr 8 (2006). Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski

Bijak J., Kupiszewski M., Kicing A. (2004). *International migration scenarios for 27 European countries, 2002-2052, CEFMR Working Paper 4/2004*, Warsaw

Caritas di Roma – Camera di Commercio di Roma (2007). “*Osservatorio Romano sulle Migrazioni. Rapporto 2006*”, Rzym (w procesie publikacji)

Caritas/Migrantes, *XV Rapporto. Dossier Statistico Immigrazione 2005*, Rzym

Caritas/Migrantes, *XVI Rapporto. Dossier Statistico Immigrazione 2006*, Rzym

Centrum Badania Opinii Społecznej (2005). *Praca Polaków w krajach UE – plany i doświadczenia*, komunikat z badań, Warszawa

Chaloff, J. (2005). Italy, w: Jan Niessen, Yongmi Schibel and Cressida Thompson (red.) *Current Immigration Debates in Europe: A Publication of the European Migration Dialogue*, EMD, Brussels/Rome

Censis (2005). *Un nuovo ciclo del sommerso: supporto conoscitivo ai servizi per l'impiego*, Rzym

Documento programmatico sull'immigrazione per il triennio 2004-2006, w: “Official Journal of the Italian Republic” nr 169 (2005). Supplemento Ordinario n. 128

Duszczyk M., Wiśniewski J. (2006). *Emigrować i wracać. Migracje zarobkowe Polaków po 1 maja 2004 r.*, Instytut Spraw Publicznych, Warszawa

Eurispes (Istituto di Studi Politici, Economici e Sociali), *Rapporto Italia 2004*

European Citizen Action Service (2005). *Report on the Free Movement of Workers in EU-25. Who's afraid of EU enlargement?*

Fihel A., Kaczmarczyk P., Okólski M. (2006). *Labour Mobility in the Enlarged European Union. International Migration from the EU8 countries*, “CMR Working Papers” nr 14/72, Warsaw

Golemo K., Kowalska-Angelelli K., Pittau F., Ricci A. (red.), (2006). *Polonia. Nuovo Paese di Frontiera. Da migranti a comunitari*. Idos, Rzym

Grieco E., Hamilton, K.A. (2004). *Realizing the Potential of Migrant “Earn, Learn, and Return” Strategies: Does Policy Matter?*, Migration Policy Institute

IDOS – EMN National Contact Point Mellina C., Pittau F., Ricci A. (red.), (2006). *Mercato occupazionale sanitario e migrazioni qualificate. Infermieri, medici e altri operatori sanitari in Italia*, Rzym

Iglicka K., Sword K. (2005). *EU Membership Highlights Poland's Migration Challenges*, w MigrationInformation.org, Migration Policy Institute, Washington

INPS – Dossier Statistico Immigrazione Caritas/Migrantes (2005). *Rapporto su immigrati e previdenza negli archivi INPS*, w: “Sistema Previdenza. Bimestrale di Informazione dell'INPS nr 2/3”, Rzym

Kosic A., Triandafyllidou A. (2005). *Active Civic Participation of Immigrants in Italy*, Country Report for the POLITIS research project, Oldenburg, www.unioldenburg.de/politis-europe

Kowalska-Angelelli K. (2006). *I lavoratori polacchi nei paesi dell'UE a 15 durante il periodo della moratoria*, “Affari Sociali Internazionali” nr 3, Rzym

Kowalska-Angelelli K. (2006). *Migrazioni nel Mediterraneo: caso degli immigrati polacchi*, Iustitia et Pax, Rzym

Massey D. (1999). *Why Does Migration Occur? A Theoretical Synthesis*, w: Hirschman Ch., Kasinitz P., DeWind J. (red.) *The Handbook of International Migration: The American Experience*, Russell Sage Foundation, New York

OECD, (2005). *Trends in international migration – annual Sopemi report*, Paris: OECD

Okólski M. (2006). *Costs and benefits of migration for Central European countries*, “CMR Working Papers” nr 7/65, Warszawa

Okólski M. (2006). *Czeka nas milion emigrantów*, wywiad, „Gazeta Wyborcza” z dnia 11 maja 2006

Okólski M. (2006). komentarz do artykułu M. Heinena i A. Pegels *EU Expansion and the Free Movement of Workers: Do Continued Restrictions Make Sense for Germany?*, w: “Policy Brief”, Hamburg Institute of International Economics, Hamburg

Pastore F. (2003). *More development for less migration or better migration for more development? Shifting priorities in the European debate*, w: “Migration Europa, periodical analysis bulletin on migration policies in Europe”, Rome

Pastore F. (2001). “*L'Italia e le migrazioni dall'Est*”, w: Dassù, M., Bianchini, S. (red.) *Guida ai paesi dell'Europa centrale, orientale e balcanica. Annuario politicoeconomico 2001*, Il Mulino, Bologna

Pugliese E. (2004). *Extracomunitari e neocomunitari*, “La rivista del Manifesto”, nr 51

Rosińska-Kordasiewicz A. (2005). *Doświadczenia polskich migrantek w Neapolu*, „CMR Working Papers” nr 4/62, Warszawa

Spanò A., Zaccaria A. (2003). *Il mercato delle collaboratrici domestiche a Napoli: il caso delle ucraine e delle polacche*, w: La Rosa, M., Zanfrini, L. (red.) *Percorsi migratori fra reti etniche, istituzioni e mercato del lavoro*, s. 193-224, Franco Angeli, Mediolan

Triandafyllidou A. (red.), (2006). *Contemporary Polish migration in Europe; the insiders's story*, The Edwin Mellen Press, Washington

Weinar, A. (2006). *Włochy - nowy kraj imigracji*, „Biuletyn Migracyjny” nr 8, Ośrodek Badań nad Migracjami, Uniwersytet Warszawski

Dokumenty prawne

Dekret Prezydenta Republiki nr 54 z dn. 18 stycznia 2002 r. w sprawie pobytu i przemieszczania się w Italii obywateli Unii Europejskiej, Dz.U. nr 83 z dn. 9 kwietnia 2002 r.

Ustawa nr 40/1998 z dnia 6 marca 1998 r. (tzw. Prawo Turco-Napolitano), później *Tekst Jednolity nr 286/1998 z dnia 25 lipca 1998 r.*

Ustawa nr 189/2002 z dnia 30 lipca 2002 r. (tzw. Prawo Bossi-Fini)

Rozporządzenie WE nr 1408/71

Rozporządzenie WE nr 574/72

Okólnik INPS nr 122/2003

Strony internetowe

Associazione Studi Giuridici sull'Immigrazione: www.asgi.it

Italian Contact Point: www.emnitaly.it

Portal Unii Europejskiej: www.europa.eu.int

Ministero dell'Università e della Ricerca: www.miur.it

www.stranieriinitalia.it/briguglio/immigrazione-e-asilo